

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

**Erfgoed waarderen. Hoe doe je dat?
Fortengordels rond Antwerpen
Deel 2 Waarderingskader**

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Erfgoed waarderen. Hoe doe je dat? Fortengordels rond Antwerpen. Deel 2 Waarderingskader

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 207

AUTEURS

Hilde Verboven

DANKWOORD

Met bijzondere dank aan Julien Cannaerts voor zijn feedback, zijn bereidheid informatie te delen en zijn toestemming om de door hem gemaakte voorstellingen van de grondplannen van forten te mogen gebruiken

JAAR VAN UITGAVE

2021

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

Sonja Vanblaere

OMSLAGILLUSTRATIE

Fort van Steendorp
De binnenkoer van het in 1914 opgeblazen centraal reduit
Copyright Onroerend Erfgoed, foto: Hilde Verboven

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v.1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

ISSN 1371-4678
D/2021/3241/354

ERFGOEDWAARDEN		SELECTIECRITERIA		WAARDERING			
Erfgoedwaarden	Invulling erfgoedwaarde	Invulling selectiecriteria	Selectiecriteria	Laag	Gemiddeld	Hoog	
HISTORISCHE WAARDE Historische waarde Fortificatie uit de vesting Antwerpen getuigt van het militaire verleden van het land in het bijzonder van de periode toen Antwerpen de rol van nationaal reduct in het defensiebeleid van België vervulde (1850-1947)	De vesting Antwerpen evolueert en past zich aan de gewijzigde militaire en internationale omstandigheden aan	Een fortificatie is representatief voor een fase in de evolutie van de vesting Antwerpen. Globaal genomen is de vesting uitgebreid van het verschanst kamp (geen relicten meer), naar de binnenste fortengordel (vanaf 1855), naar de buitenste fortengordel (vanaf 1878). De fortengordels zijn dus telkens verder van de stad gaan liggen. Doel was Antwerpen aan een bombardement te onttrekken.	Representatief	Atypische kenmerken voor de periode waarin het relict tot stand is gekomen. Elementen die afbreuk doen aan de representativiteit van een fort/schans als relict van ons militaire verleden.	Relict is representatief voor het ontstaan of de uitbreiding van de binnenste fortengordel van de vesting Antwerpen in de periode: - 1860-1865 (eerste bouw fase) - 1870-1882 (aanpassingen) - 1906-1914 (omvorming naar veiligheidsomwalling) De buitenste fortengordel: - eerste bouw fase (1878-1893) - vervollediging met betonnen pantserforten (1906-1914) - omvorming naar infanteriestuempunten (antitankbescherming interbellum)	Een verrijfd of bijzonder voorbeeld van een bepaald type uit een welbepaalde periode uit de evolutie van de vesting Antwerpen bv. Fort VIII is meer dan de andere representatief voor een fort uit de eerste bouw fase van de binnenste fortengordel, omdat het nadien nooit is aangepast of gemoderniseerd.	
		Historische gelaagdheid: een relict uit de vesting Antwerpen kan illustratief zijn voor meerdere periodes.	Representatief	Is er ooit geweest, maar niet langer aanwezig, bv. omdat het fort of schans slecht bewaard is, of omdat de onderdelen die deze historische gelaagdheid visualiseren, ontbreken. bv. De historische gelaagdheid kan niet meer geduid worden, omdat het forteland en het gebouwcomplex te zeer aangetast zijn	Het relict draagt de sporen van meerdere fasen en evoluties in de uitbouw van de vesting Antwerpen. De belangrijkste evoluties zijn: - Van open naar beschutte opstelling van artillerie (enkel herkenbaar in binnenste fortengordel). Kantelmoment rond 1870-85. Bv. Zichtbaar aan toevoeging holtraversen of het verschijnen van pantserkoepels. - Toevoeging van versterkte bouwmaterialen: van baksteen naar beton (kantelmoment rond 1870-85), van beton naar gewapend beton (kort voor 1914). Bv. Zichtbaar aan toevoeging van betonlagen op gewelven, toevoeging van betonnen constructies aan oorspronkelijk bakstenen forten. - Omvorming van forten naar infanteriestuempunten (enkel herkenbaar in buitenste fortengordel). Kantelmoment in de jaren 1930. Bv. Zichtbaar aan toevoeging van bunkers/abris aan het forteland.	Een fort dat de sporen van alle periodes en aanpassingen vertoont heeft een hogere waarde omdat het meer dan andere de evolutie van de vesting Antwerpen concreetseert. Fort met een langere voorgeschiedenis als versterking, dus pre 19de-eeuw.	
		Relicten uit sommige fasen van de vesting Antwerpen hebben minder goed de tand des tijds doorstaan en zijn dus zeldzamer.	Zeldzaam	Relicten uit de periode van de uitbouw van de binnenste of buitenste fortengordel zijn niet zeldzaam	Zeldzaam zijn relict uit de vroegste periode van de uitbouw van de vesting Antwerpen.	Fort Sint-Marie is het oudste fort uit de vesting Antwerpen, met name uit de periode tussen de uitbouw van het Verschanst Kamp (1851-52) en de binnenste fortengordel (1860-65) in.	
		Manier waarop aan het abstracte idee van het concentrationalisme als defensieconcept gestalte wordt gegeven	Herkenbaar	Reduit of binnenfort ontbreekt in het geval van de forten uit de binnenste fortengordel.	Het forteland, en in bijzonder het reduct in het geval van de binnenste fortengordel, maakt het abstracte idee van het concentrationalisme als defensieconcept uit de periode 1850-1947 herkenbaar. De gelatenheid van een fort illustreert hoe in die tijd over defensie werd gedacht (concentratie van middelen en mensen op één plek). Het is één van de meest in het oog springende elementen (beeldbepalend) waarmee de forten uit de binnenste fortengordel worden gassocieerd.	Het fort is duidelijk herkenbaar als een zelfstandig opererende eenheid, bv. aan de volledigheid van de omringende vestinggracht, de aanwezigheid van een reduct.	
		De fortificatie getuigt van de betrokkenheid van de vesting Antwerpen bij de wereldoorlogen	Herkenbaar	Oorlogsschade aan gebouwen of aanplantingen toont aan dat het fort/schans het mikpunt is geweest tijdens de slag om de vesting Antwerpen (28 sept.-10 oktober 1914) in de Eerste Wereldoorlog	Schade als gevolg van verwijderingen/opblazen in de naoorlogse periode. Schade door slopingen in latere fasen, bv. tijdens de Tweede Wereldoorlog voor metaalrecuperatie of de ontmanteling van bunkers boven op de geschutkoepels.	Fort is betrokken geweest bij de aanval van de Duitse troepen tijdens de Eerste Wereldoorlog, maar draagt er de sporen niet van. De fortificatie is niet beschadigd geweest of de oorlogsschade is alweer uitgewist.	Fort/schans heeft schade geleden tijdens de slag om de vesting Antwerpen en draagt er de zichtbare sporen van, bv. Wallem, Lier, St-Katelijn-Waver, Koningshoek, Broechem, Kessel, Duffel, Breendonk en de schansen Dorpvel-d-Bosbeek, Tallaert. Associatie met een historisch personage uit de wereldoorlogen
		Getuigen van de Duitse bezetting tijdens de wereldoorlogen	Herkenbaar	Sporen van de Duitse bezetting zijn er nooit geweest, ontbreken of zijn verwijderd.	Muurschilderingen, opschriften, bunkers of bijgebouwen getuigen van de Duitse bezetting tijdens de wereldoorlogen.	Fort van Breendonk dat tijdens de Tweede Wereldoorlog als gevangenkamp en doorvoer naar de vernietigingskampen is gebruikt	
ARCHITECTURALE WAARDE Architecturale waarde De fortengordels rond Antwerpen getuigen van een fase in de militaire architectuur, waarbij gedacht werd in functie van vestingen, versterkte bolwerken en kringstellingen.	Bij fortengordels gaat het om een specifiek type architectuur, met name militaire architectuur, die scherplichtig is aan de eeuwenlange traditie van de architectuur, waarbij gedacht werd in functie van vestingen, versterkte bolwerken en kringstellingen.	Type vestingbouw: Getuigt van de inzichten in hoe op een architecturale manier aan de verdediging vorm kon worden gegeven.	Representatief/zeldzaam	Het type forten of schansen uit de binnenste en buitenste fortengordel zijn niet zeldzaam.	Het relict is representatief voor een type uit de vestingbouw, zoals een omwalling, bastion, fort, schans, antitankgracht, inundatie. Wallen die getuigen van de open opstelling van de artillerie in de eerste fase van de uitbouw van de vesting Antwerpen (voor 1880). Hangt samen met evolutie van de artillerie	Een representatief voorbeeld van een type uit de vestingbouw dat bovendien weinig voorkomt, bv. defensieve dijk; een restant van een omwalling.	
		Type grondplan: Heeft betrekking op de plaatsing en de vorm van de onderdelen van een fort binnen het geheel, zowel gebouwen als aardwerken (glacis, wallen). Wijzigingen in het grondplan getuigen van veranderingen in de artillerie en van de manier waarop vestingbouwers daarmee omgingen, bv. wallen die getuigen van de open opstelling van de artillerie in de eerste fase van de uitbouw van de vesting Antwerpen (voor 1880).	Representatief	De typerende kenmerken van een welbepaald grondplan van een fort/schans/wal zijn niet meer aanwezig. Bv. Fort van Merkssem: bijzonder aan het grondplan van het fort van Merkssem was het tangerekte, afwijkende reduct omgeven door een binnengracht. Maar dit is niet meer aanwezig. Het reduct is opgeblazen en de binnengracht gedempt.	Het relict is representatief voor een type grondplan. Het type grondplan van een fort varieert naargelang het gebruikte materiaal, geschut, positie van de caponnière (grachtverdediging). De meeste forten/schansen uit de vesting Antwerpen zijn vertegenwoordigers van het polygonale stelsel. Kenmerkend voor de forten uit de binnenste gordel is de verdediging op de wallen aan de rand van het forteland. Daar bevinden zich ook de meeste gebouwen zoals het hoofdfrontgebouw, de halve caponnières, de flankeringsbatterijen, enz. Het forteland zelf is open (als het niet door latere toevoegingen is aangetast) met vrij centraal het reductgebouw. Bv. Het type gebouwen (caponnière, halve caponnières...) en hun positionering op het eiland en de typische open organisatie van de artillerie op de wallen zijn representatief voor een fort uit de binnenste fortengordel. Bv. Representatief voor het type spierfort (Wallem, Lier, Steendorp, Duffel, Schoten, Kapellen). Bv. Representatief voor het type betonnen pantserfort (ten vroegste vanaf 1902)	Zeldzaam zijn de typologische schansen van de veiligheidsomwalling, wallen en dijken. De Grote Omwalling uit 1859 die bij de binnenste fortengordel hoort, is met uitzondering van een Lunet (Brielschans in Berchem) volledig uit het landschap verdwenen.	
		Aangeast grondplan: Onvolledig. Stukken geloopt of gedempt. Verschillende onderdelen zijn slecht bewaard. Storende toevoegingen die niets met het oorspronkelijke grondplan of bestemming van het relict te maken hebben. De circulatie is verstoord door het wijzigen van de toegang tot het fort. Fort- of schansland is opgesplitst en verkaveld in verschillende percelen.	Herkenbaar	Aangeast grondplan: Onvolledig. Stukken geloopt of gedempt. Verschillende onderdelen zijn slecht bewaard. Storende toevoegingen die niets met het oorspronkelijke grondplan of bestemming van het relict te maken hebben. De circulatie is verstoord door het wijzigen van de toegang tot het fort. Fort- of schansland is opgesplitst en verkaveld in verschillende percelen.	Het (oorspronkelijke) grondplan is nog leesbaar. Het hoeft niet volledig te zijn. Belangrijkste onderdelen moeten wel bewaard zijn. Bekijk hier zowel gebouwen, aanplantingen en microrélief, vestinggracht. Wallen en aanplantingen getuigen van de manier waarop militaire gebouwen bomvrij werden gehouden, met name door de dikke gewelven met een robuuste laag sate te bedekken. Een voorbeeld van een referentiekader voor de walorganisatie op keelfront, zij- en hoofdfront van de bakstenen forten: is meestal onvolledig bewaard en gesloerd. Vermits de wallen in de bakstenen forten symmetrisch zijn georganiseerd, volstaat een bewaring van de walorganisatie aan één kant van het forteland. Dat is voldoende om een idee te krijgen hoe van op wallen de omgeving onder vuur kon worden genomen.	Bijzondere kenmerken van een fort/schans/wal die dat welbepaalde fort/schans/wal typeren. Aandacht voor varianten, of afwijkingen die een fort bijzonder maken, bv. fort 3 is het eerste fort dat gebouwd wordt en waarvan de bouw het dichtst bij het oorspronkelijke grondplan bleef (escarpmuur); bv. fort 4 bevindt zich op een scharnierpunt van de binnenste fortengordel. Het is het enige fort met een lage batterij in baksteen. Een laat voorbeeld van een fort dat volgens het gebastioneerde stelsel is gebouwd, (bv. Fort Sint-Marie). Een laat voorbeeld van een fort dat volgens het type centraal reduct is gebouwd, is het fort van Steendorp. Eveneens bijzonder kenmerkend voor Steendorp waren de droge grachten. De vroegste voorbeelden van het type betonnen pantserforten zijn de prototypes van de forten van Stabroek en St-Katelijn-Waver. Bv. Bijzonder karakteristiek voor het fort van Duffel is de rondlopende onderaardse bakstenen gang vanaf de beide zijden van het keelfront naar de holtraversen. Bv. Fort 4 heeft als enige fort een met gebouwen (gekammatteerd) versterkte lage batterij (Lombaerde 1997, 69).	
		Ruimtelijke relaties tussen de elementen in de opbouw van het forteland zijn verstoord	Ensemble	De ruimtelijke relaties tussen de elementen in de opbouw van het forteland zijn verstoord	De elementen uit het grondplan vertonen onderlinge samenhang: Het forteland vormt een ensemble tussen de gebouwen, de aanplantingen, de vestinggracht, de droge gracht, (contrijscar, het glacis. Fortland als ensemble, inclusief glacis, vestinggracht, gekasseide toegangsweg. Voor restanten van omwallingen geldt in het bijzonder de samenhang tussen schans of caponnière met een gracht, wal of weg.	De ruimtelijke relaties tussen de elementen in de opbouw van het forteland zijn als ensemble gaaf bewaard gebleven. De samenhang is goed waarneembaar/beleefbaar, bv. De antitankgracht vormt een ensemble tussen gracht en flankerende (sluis)bunkers	
		Stijl: Gevelarchitectuur kenmerkt de bouwstijl van een fort. Ondanks de functionaliteit van de gebouwen hebben de architecten toch ook aandacht voor gevelarchitectuur.	Representatief	Voorzetgedeelte maskert de oorspronkelijke gevelarchitectuur, bv. hoofdfrontgebouw fort 6, fort Zwijndrecht	De mengvorm van neo-stijl (neo-tudorstijl, rundbogenstijl) kenmerkt de forten van de binnenste fortengordel. De neo-classicistische stijl kenmerkt de forten van de buitenste fortengordel. Stijlen komt het meest uitgesproken voor aan de achterzijde van de forten (keelfront), omdat de gevels daar het meest zichtbaar zijn. De gebouwen die aan de binnenzijde van het forteland liggen, kennen een soberdere uitwerking.	De huidige grondplan weerspiegelt het oorspronkelijke. Alle historische gebouwen op het fort domein zijn nog aanwezig, geen nieuwe toevoegingen.	
		Interieur: Het interieur maakte eveneens deel uit van het architecturale ontwerp van de forten. Ook hier streefden de ontwerpers naar zoveel mogelijk eenvoudigheid in het gebruik van de materialen en de vormgeving.	Representatief/zeldzaam	Indeling van de binnenruimtes is in latere periodes veranderd, bv. fort Merkssem hoofdcaponnière. Schrijnwerk is ontmeand.	Het sobere, functionele interieur typeert de militaire binnenarchitectuur. Verharding van (binnen)pleinen, gangen, binnenruimtes.	Aanwezigheid van bijzondere interieurelementen die toch bewaard zijn gebleven (origineel of reconstructie), bv. muurversiering, schrijnwerk, vloeren.	

Erfgoedwaarden	Inhouding erfgoedwaarde	Inhouding selectiecriteria	Selectiecriteria	Laag	Gemiddeld	Hoog
		<p>Monumentaliteit: De grootte van het gebouwencomplex geven aan de forten van de vesting Antwerpen een monumentaal karakter.</p> <p>Materiaal: baksteen, beton De fortengordels tonen in hun geheel een evolutie aan van het gebruik van baksteen naar beton als belangrijkste bouwmaterialen voor militaire constructies die bomvrij moesten zijn.</p>	<p>Representatief</p>	<p>Schansen hebben niet de monumentaliteit van de forten.</p>	<p>Heeft in het bijzonder betrekking op gebouwen zoals het reduit, het hoofdfrontgebouw en op de omvang van het forteiland.</p>	<p>De omvang van het forteiland geeft het fort een monumentaliteit, die in andere constructies zelden is terug te vinden. Het is een voorbeeld van een 19de-eeuws monumentaal openbaar gebouw.</p>
			Zeldzaam			Bijzondere, unieke materiaalkenmerken: bv. noodversterkingen; toevoegingen in gewapend beton van kart voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog.
TECHNISCHE WAARDE	<p>Technische waarde Sporen van de technische uitrusting en wapenuitrusting illustreren de manier waarop een fort onafhankelijk van de buitenwereld een belagering moest kunnen doorstaan.</p>	<p>Technische uitrusting, zoals machines, telefooninstallatie, telegrafie, elektriciteitsopwekking, verwarming, ventilatiesysteem, waterafvoer, beweegbare brug of ophaalbrug.</p>	Representatief/zeldzaam	Er zijn nog sporen van de technische uitrusting aanwezig, bv. gewelfhaken, leidingen, ventilatiegaten, druipstangen. Sporen van het ventilatiesysteem zijn nog zichtbaar in roosters en nissen in alle ruimtes van de forten.	Verantwoorde reconstructies van de technische uitrusting.	(Origineel) Technische uitrusting is aanwezig
		<p>Een fort kon in alle richtingen schieten en op verschillende afstanden (plaatselijk, intervals, verre afstand). Dat vereiste verschillende bewapeningen.</p>	<p>Wapenuitrusting, zoals kanonnen, affuiten, bepantsering, observatieklokken, pantserkoepels.</p>	Representatief	Er zijn nog sporen van de wapenuitrusting aanwezig.	Fragmenten van de originele wapenuitrusting bestaat nog. Verantwoorde reconstructies van de technische uitrusting.
RUIMTELIJKE STRUCTURELE WAARDE	<p>Ruimtelijk-structurele waarde De wetgeving op de krijgsmogelijkheden en het instellen van schiets- en waarnemingsvelden rond militaire infrastructuur had lange tijd duidelijk effect op de ruimtelijke ontwikkeling rondom een militair goed, zolang het niet gedeclareerd was. In zoverre de open ruimte rondom een relic is bewaard is, getuigt die van de ruimtelijk structurele werking van deze krijgsmogelijkheden.</p>	<p>Involvement van de vesting op de ontwikkeling van de ruimte rondom: Krijgsmogelijkheden, open schiets- en waarnemingsvelden. Is de omgeving daar minder door verstedelijking aangetast dan buiten de voormalige zone van krijgsmogelijkheden?</p>	Herkenbaar	Open ruimte rondom het fort is grotendeels ingenomen door verstedelijking of havenuitbreiding	Beperkt graad van verstedelijking, dunnere bebouwing, maar de open ruimte is gedeeltelijk aangetast. Een deel van het voormalige schietveld buiten het fort is aangetast.	Het effect van de krijgsmogelijkheden werkt nog altijd zichtbaar door op de ruimtelijke invulling van de omgeving: open ruimte, grootte van de percelen.
			Context	Forteiland is verkaveld. Er is geen duidelijk onderscheid meer tussen fort en omgeving, veeleer verwarring tussen vroeger duidelijk afgescheiden ruimtes		Binnen een woonkern kan een fort beeldbepalend en ruimtelijk structureel zijn. Zijn schaal overstijgt die van de individuele bebouwing en kavels in de onmiddellijke omgeving. In een meer open omgeving kan een fort of schans als een baken of herkenningspunt in het landschap fungeren.
			Ensemble (met elementen binnen zone van krijgsmogelijkheden)	Ruimtelijke samenhang tussen fort en elementen uit de onmiddellijke omgeving ontbreekt.	Samenhang tussen het forteiland en elementen in de onmiddellijke omgeving, zoals de strategische boesjes, circulatie tussen de forten (bv. Krijgsbaan), telegraafbureaus, servituedwoningen, samenhang tussen het fort en de spoorweg of toegang (bv. invalsweg) die het bewaakt (in het geval van de sperforten)	
	Het landschap als bepalende factor voor de manier waarop aan de verdediging van het nationaal reduit vorm werd gegeven: inrunderbare polders en valleien	Schaal, baken in de ruimte, verbindende ruimtelijke structuur	Context (zie ook https://inventaris.onroerendergoederen.be/erfgoedobjecten/126619)	Zware aantasting van de oorspronkelijke landschappelijke context van het relic, bv. omgeven door opgespoten grond	Wat was de landschappelijke context waarin een fort/relict van de vesting Antwerpen terecht kwam en in welke mate is die nog bewaard? Bv. Het bekenstelsel als context voor de afvoer van water uit de vestinggracht	Landschappelijke context (landschap, rivieren, polders, havenlandschap) is nog herkenbaar. Het relic zelf geeft context aan de omgeving; het vormt zelf een verbindende ruimtelijke structuur, bv. antitankgracht. Er zijn zichtrelaties van het fort op de omgeving en omgekeerd.
Culturele waarde	Forten, schansen en andere elementen uit de Vesting Antwerpen kunnen een culturele waarde uitdragen in zoverre ze het voorwerp vormen van de herdenking van oorlogsslachtoffers.	Herdenking van oorlogsslachtoffers	Zeldzaam		Aanwezigheid van een oorlogsmonument ter herdenking van de oorlogsslachtoffers	Fort van Breendonk dat sinds 1947 als Nationaal Gedenkteken fungeert. Het fort van Breendonk ontleent zijn culturele waarde aan de herdenking als nazi-kamp en niet zozeer als onderdeel van de historische vesting rond Antwerpen.
WETENSCHAPPELIJKE WAARDE	<p>Wetenschappelijke waarde Forten als biotoop en studieobject voor de omgeving van vleermuizen: bijzondere soorten Somminge relicten zijn interessant als getuigen van de wijze waarop forten werden gebouwd of gemoderniseerd en omdat ze typische bouwkenmerken van de fortbouw blootleggen. Dit draagt bij tot de kennis en inzichten over de bouw van forten.</p>	<p>Vleermuizen Bouwwijze</p>	Zeldzaam		Fort is een overwinteringsplaats voor vleermuizen	
					Didactische doorsnede van gewelven of gebouwen die informatie verschaft over de de bouwwijze van het fort	Constructies die getuigen van de wijze waarom het fort is gebouwd of gemoderniseerd, bv. de dikte van de gewelven, de dubbele betondeklaag boven op de gewelven, afwateringskanalen enz.
Archeologische waarde	Forten/schansen hebben op zich enerzijds een archeologische waarde, die o.a. kunnen getuigen van de bouwhistoriek, het dagelijks leven binnen het fort en militaire gebeurtenissen. Anderzijds heeft de aanleg van de forten zo goed als alle oudere archeologische sporen en structuren uitgewist.	Archeologie	Herkenbaar	Geen	Fragmentarische sporen of structuren buiten (glacis) of op het forteiland Aanwezigheid van afvalcontexten, beerputten, met (WO1)puin gevulde ruimtes	Goed bewaarde sporen of structuren buiten (glacis) of op het forteiland.